

خدمت و خیانت معماری به آپارتمان‌نشینی

چوادر ابراهیمی*

آپارتمان‌نشینی به عنوان یکی از مهم‌ترین مظاهر توسعه شهری، تأثیرات گسترده‌ای بر سبک زندگی و فرهنگ شهری دارد. این نوع زندگی در جهان دارای تاریخچه فرهنگی غنی بوده که در سیر تاریخ بشری تشکیل شده است. در نگاهی تاریخی، آپارتمان‌ها به عنوان پاسخی به شهرنشینی و نیاز به مسکن در مناطق پرجمعیت ظهور یافتند. برای مثال در روم باستان، ساختمان‌های چند طبقه‌ای به نام *insulae* ساخته شدند تا برده‌ها و مستأجران را در خود جای دهند. این آپارتمان‌های اولیه اغلب کوچک و فاقد بهداشت مناسب بودند اما راه‌حلی برای نیازهای مسکونی طبقات پایین تر و مهاجران به شمار می‌آمدند.

انقلاب صنعتی، ساختمان‌های مسکونی کارگری چندطبقه را پدید آورد. این ساختمان‌ها نیز اغلب کوچک بود، بهداشتی نبود و به ابعاد انسانی سکونت ایشان توجه نمی‌کرد. توسعه قاب‌های فولادی و آسانسورها در اواخر قرن نوزدهم، امکان ساخت ساختمان‌های آپارتمانی بلندتر و فراخ‌تر را فراهم کرد و این شروع مسیری بود که با شکل‌گیری و استفاده از امکانات مدرن مانند گرمایش مرکزی، آب گرم و برق کامل تر شد.

از دوره مدرن قرن بیستم و در پی رشد جمعیت و محدودیت‌های موجود در مورد زمین در مراکز شهرها، آپارتمان به یکی از شیوه‌های اصلی تأمین مسکن بدل شد. در اوایل قرن بیستم، با ظهور مکتب‌های معماری مدرن و تئوری‌هایی مانند «دیاگرام دامینو» توسط لوکوربوزیه، طراحی آپارتمان‌ها وارد مرحله جدیدی شد.

سیستم دامینو انقلابی بود، زیرا نیاز به دیوارهای باربر و تیرهای پشتیبانی برای سقف را حذف کرده بود و اجازه می‌داد تا نمای آزاد و فضاهای داخلی باز ایجاد شود. این استقلال ساختاری به معماران آزادی عمل داد تا طراحی داخلی را بدون محدودیت انجام دهند. در سال ۱۹۲۹ و با تصویب قانون موسوم به «لوشور» در فرانسه برای طرح بلندپروازانه ساخت ۲۶۰ هزار واحد مسکونی ظرف پنج سال و بیشتر در حاشیه شهرها بود که بر استفاده از اصول دیاگرام دومینو تأکید قانونی شد.

چشم‌انداز لوکوربوزیه برای تولید انبوه مسکن با استفاده از سیستم دومینو منجر به ایجاد نمونه‌های اولیه مختلفی برای آپارتمان‌سازی شد که روش‌های صنعتی و سنتی ساخت را ترکیب می‌کرد. اینجا بود که رویکرد ساخت انبوه و گروهی مسکن توسط یک معمار تسهیل شد و به توسعه مجتمع‌های آپارتمانی مدرن براساس عملکرد و سادگی زیبایی‌شناختی انجامید. در مجموع، از آن زمان تاکنون این دیاگرام دومینو بوده که پس از شکل‌دهی به رویکرد مدرنیستی در خانه‌های آپارتمانی با تأکید بر انعطاف‌پذیری فضا و یکپارچگی مواد و تکنیک ساخت به ایفای نقش پرداخته است. این تغییر نگرش در طراحی به ایجاد محیط‌های زندگی که امکان تعاملات اجتماعی بیشتری را فراهم می‌کرد، منجر شد.

امروزه نیز معماری ما در ایران غالباً بر میراث دوران مدرن و دیاگرام دامینو تکیه زده و فرهنگ آپارتمانی نیز نمره همین آزادی عمل معمار در شکل‌دهی به فضای داخلی و محیط خارجی اطراف بناست و این کالبد و رفتارهای شکل‌گیرنده در درون آن است که به ایجاد و توسعه مؤلفه‌ای به نام «فرهنگ آپارتمان‌نشینی» می‌انجامد، اما این که معماران ما چگونه از این آزادی عمل استفاده می‌کنند (یا شاید بهتر است بگوییم به دلیل قوانین یا محدودیت‌های مالی مجازند تا استفاده کنند) مبحث دیگری است.

معماری نه تنها به عنوان یک پدیده فنی و هنری، بلکه به عنوان یک پدیده اجتماعی نیز عمل می‌کند که از فرهنگ نشأت گرفته و بر آن تأثیر می‌گذارد. معماری مسکونی و به طور خاص در اینجا آپارتمان‌سازی، بازتابی از نیازها، ارزش‌ها و سبک زندگی جامعه است و معماران با طراحی‌های خود به شکل‌گیری و تکامل این فرهنگ کمک می‌کنند.

معماری آپارتمان‌سازی به عنوان بخشی از معماری مسکونی، تحت تأثیر عوامل متعددی از جمله فرهنگ، اقلیم، تکنولوژی و اقتصاد قرار دارد. فرهنگ به عنوان یکی از این عوامل، نقش مهمی در تعریف نحوه زندگی و نیازهای مسکونی دارد. معماران با درک این نیازها و ارزش‌های فرهنگی، باید فضاهایی را طراحی کنند که نه تنها پاسخگوی نیازهای عملکردی بلکه بازتاب‌دهنده هویت و سبک زندگی ساکنان نیز باشد.

معماران با استفاده از دانش و خلاقیت خود می‌توانند تأثیرات مثبتی بر روی شکل‌گیری و توسعه فرهنگ آپارتمان‌سازی داشته باشند. آن‌ها با طراحی فضاهایی که به خوبی با فرهنگ و اقلیم منطقه هماهنگ هستند، می‌توانند به بهبود کیفیت زندگی و ارتقای استانداردهای مسکونی کمک کنند. همچنین با ایجاد راه‌حل‌های نوآورانه برای مشکلات موجود، می‌توانند به ترویج رویکردهای پایدار در آپارتمان‌سازی کمک کنند.

زندگی در آپارتمان‌ها و مجتمع‌های مسکونی می‌تواند به دلایل مختلفی برای شهروندان مشکل‌ساز باشد. از جمله این دلایل می‌توان به طراحی نامناسب فضاهای مشاع، کمبود امکانات رفاهی و نبود استانداردهای کافی در ساخت‌وساز اشاره کرد. این عوامل به نوبه خود بر کیفیت زندگی و رضایتمندی ساکنان تأثیر می‌گذارد.

طراحی فضاهای مشترک که نیازهای اجتماعی ساکنان را در نظر نمی‌گیرد می‌تواند به ایجاد احساس انزوا و کاهش تعاملات اجتماعی منجر شود. همچنین، کمبود فضاهای سبز و امکانات تفریحی در مجتمع‌های مسکونی، تأثیر منفی بر سلامت روانی و جسمی افراد دارد.

به عنوان معمار، ما می‌توانیم با استفاده از رویکردهای خلاقانه و پایدار به فرهنگ آپارتمان‌سازی کمک کنیم. برخی اقداماتی می‌تواند بر فرهنگ آپارتمان‌سازی، تأثیر مثبت داشته باشد، از جمله طراحی کاربری‌های گوناگون و چندمنظوره که به ایجاد محیط‌های زنده و پویای اجتماعی کمک کنند، به حداکثر رساندن فضای مفید و جلوگیری از پرت شدن فضا با توجه به افزایش قیمت زمین و شرایط اقتصادی سخت کنونی، پایداری و سازگاری با اقلیم و استانداردهای ایمنی، طراحی فضاهایی که برای همه افراد، از جمله معلولان و سالمندان قابل دسترسی و استفاده باشند و توجه به نیازهای جامعه به‌ویژه جوانان و پاسخگویی به نیازهای واقعی ساکنان، از جمله افزایش سطح فضای سبز، امکانات رفاهی و اجتماعی و ایجاد فضاهایی برای تعاملات اجتماعی.

این نگاه و شیوه از بدو پدید آمدن در پاسخ به نیازهای فضایی و اقتصادی جوامع مدرن، با چالش‌هایی همچون چگونگی حفظ حریم خصوصی، امنیت و توجه مناسب به ارزش‌های بومی و اعتقادی همراه بوده است.

در ایران، نخستین مجتمع‌های آپارتمانی در دهه ۴۰ شمسی ساخته شدند. با ساخت آپارتمان‌های بهجت‌آباد و ساعی، فصلی نو در سبک زندگی شهری آغاز شد که با ساخت مجموعه شهری موفق‌ی مانند اکباتان در اوج خود قرار گرفت.

باید یادآور شد که آموزش ساکنان نیز از موارد فرهنگی بسیار مؤثر در موفقیت این گونه طرح‌ها خواهد بود. به مرور زمان، آپارتمان‌نشینی به مجموعه‌ای از قوانین و آداب اطلاق شد که برای زندگی مسالمت‌آمیز در کنار همسایگان در یک محیط مشترک ضروری است. این فرهنگ شامل مواردی از جمله رعایت احترام متقابل به حریم شخصی افراد، ارتباط دوستانه با همسایگان، کاهش سر و صدای زندگی، مدیریت فضاهای مشاع و پرداخت به‌موقع شارژ هزینه‌های مشترک، رعایت قوانین پارکینگ، مراقبت از اموال جمعی و مشترک ساختمان و غیره است. هدف از رعایت این فرهنگ، ایجاد آرامش و همزیستی موفق بین ساکنان یک مجموعه بوده و هست.

این آداب و رسوم به مرور زمان، اخت شدن همسایگان و بهبود زندگی و روابط اجتماعی را موجب می‌شد. با توجه به تغییر و تحول فعلی مخصوصاً در عرصه تکنولوژی که مدام راه خود را به زندگی اجتماعی افراد باز می‌کند آموزش فرهنگ آپارتمان‌نشینی در ابعاد جدید خود یک ضرورت اساسی است.

در ایران فرهنگ آپارتمان‌نشینی در این سالیان با تغییرات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی گسترده‌ای همراه بوده است. با گذر زمان و تغییر نسل‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای مربوط به زندگی در فضاهای مشترک نیز دگرگون شدند.

در دهه‌های اخیر با افزایش جمعیت شهرها و مهاجرت روزافزون به سمت کلانشهرها، آپارتمان‌نشینی به یکی از رایج‌ترین شکل‌های اسکان در سطح کشور بدل شد. این امر به تغییراتی در سبک زندگی و فرهنگ آپارتمان‌نشینی انجامید و به سطح گسترده‌ای از جامعه تسری یافت. اگر در گذشته، این سبک زندگی مختص قشر خاصی از افراد تحصیلکرده خواهان زندگی در تهران، مشهد، اصفهان، اهواز و... بود امروز به کل جامعه راه یافته و همه با آن آشنایی دارند.

در گذشته خانواده‌های اکثر مهاجر فکر می‌کردند زندگی در آپارتمان‌ها فرقی با خانه‌های حیاط‌دار ندارد و رفتارهایی مانند بلند صحبت کردن یا برگزاری مهمانی‌های پر سر و صدا را عادی می‌دانستند اما امروزه با آگاهی بیشتر، رعایت قوانین و اصول آپارتمان‌نشینی بیش از پیش مورد تأکید قرار گرفته است. فرهنگ آپارتمان‌نشینی در کشورهای مختلف با توجه به عوامل فرهنگی، اجتماعی و قانونی متفاوت بوده و در ایران نیز به تدریج در حال توسعه و پذیرش است؛ به طوری که افراد

بیشتری به اهمیت رعایت قوانین و آداب مربوط به زندگی در فضاهای مشترک پی می‌برند. در حالی که اصول اساسی آپارتمان‌نشینی مانند احترام متقابل، کاهش سر و صدا و مدیریت فضاهای مشاع در بسیاری از کشورها مشترک است، نحوه اجرا و تأکید بر این قوانین می‌تواند بسیار متفاوت و تأثیرگذار باشد. این تفاوت‌ها نشان‌دهنده تنوع فرهنگی و اجتماعی در سراسر جهان است و هر کشوری بر اساس شرایط خود، قوانین و آداب مخصوص به خود را دارد. به عنوان مثال، کشور ترکیه به دلیل داشتن قوانین روشن‌تر در مورد آپارتمان‌نشینی و مزایای استفاده از امکانات مشاع و آگاهی بهتر افراد در مورد آن‌ها شرایط بهتری دارد.

در کشورهایی مانند آمریکا و اروپای غربی نیز فرهنگ آپارتمان‌نشینی شامل قوانین دقیق‌تر و سیستم‌های مدیریتی پیشرفته‌ای با تجهیزات مدیریت هوشمند آپارتمان‌هاست که به طور خاص برای حفظ کیفیت زندگی و تنظیم روابط همسایگان طراحی شده‌اند.

برای بهبود فضای مشترک و افزایش کیفیت زندگی در آپارتمان‌ها، نکات و الزامات مختلفی برای همکاری بین ساکنان وجود دارد که در این گزارش سعی شد به کلیات بعضی از آن‌ها اشاره شود.

* معمار، مدرس دانشگاه، عضو هیأت مؤسس کانون کشوری مهندسان معمار ایران، مترجم کتاب «مغر، زیبایی و هنر»